

VADÁSZ VIOLA

Iráni bevándorlók: a magyar és a svéd társadalom tükrében

Irásomban azon kutatás összefoglalására törekszem, amely egyik fő alappillére volt a Nemzeti Kiválóság Program Apáczai Csere János Doktoranduszi Ösztöndíj kapcsán végzett munkámnak az elmúlt egy év során.

A vizsgálat fókuszpontjai Magyarországon belül Budapest, Svédországban pedig Jönköping városa voltak. Kutatásom alapját egy nagyon is aktuális és egyre nagyobb mértéket öltő társadalmi folyamat, a migráció adta: a két felsorolt helyszínen élő iráni bevándorlók, feltelezett közösségek élettörténeteinek, beilleszkedésükre jellemző cselekvés-stratégiáknak, identitásváltozásának és -őrzésének megismerése volt a cél. Egyrészt azért választottam az iráni népet, mert az utóbbi évtizedekben Irán mindig szerepelt a világ fogadó és küldő országainak top tízes listáján, valamint, mert egy nagyon színes, az európaiótól (a magyartól és svédőtől is) kellően eltérő kulturális gyökerekkel és hagyományokkal rendelkező népcsoportról van szó, akik a nemzetközi vándorlások aktív résztvevői már évtizedek óta. Másrészt különböző hullámokban, okokból, indíttatásból érkeztek meg a célországokba, ezáltal különleges történetek tanúi.

Választásomban egy gyakorlatias szempont is közrejátszott: az iráni emberek nagy többsége korosztálytól függetlenül nagyon jó szinten beszél angolul, ezért Svédországban is könnyedén beszéltek életükről az interjúk keretében. Magyarországon interjúalanyaim maguk választották a magyart mint a társalgás nyelvét. Interjúalanyaim 18–63 éves kor közöttiek voltak, a kutatás során egész életükre kiterjedő interjúkat készítettem velük. Kiválasztásukkor a hólabda-módszert alkalmaztam. Svédországban könnyebb dolgom volt, ott jelentősebb számban élnek iráni bevándorlók, mint Magyarországon. Itt, eltekintve az ide érkező egyetemi hallgatóktól, a már letelepedett iráni bevándorlók, főként családok száma meglehetősen alacsony, a diaszpóra feltérképezése nem kis munka.

Az iráni diaszpóra alapvetően nem egy homogén csoportot alkot világszerte, etnikai, vallási, társadalmi státusz- és politikai hovatartozásbeli, nyelvi téren is különböző emberek alkotják, s az ország elhagyásának időpontja és motivációja is eltérően alakult. A diaszpóra mérete vitatott kérdés a mai napig, egy becslés szerint kb. 2-4 millió embert jelent a világban.

E tanulmány a kutatásból több életutat is kiemel, fókuszálva a hasonlóságok, különbségek bemutatására országok szerint is. Az interjúk segítségével kiderülhet, hogy az alanyok hogyan viszonyulnak saját csoportjukhoz, hogyan valósítják meg a hozott kultúra megőrzésének és a szerzett kultúra adaptálásának kapcsolatát, hogyan alakítják ki identitásukat a megszerzett élettapasztalatok mentén. Kutatásom a sorsokra, életpályákra kíváncsi,

amelyek a bevándorlók esetében „párhuzamos világokként” jelenhetnek meg. Fontos volt számomra a miérttek, okok áttekintése, valamint a migráció hatásának vizsgálata az élettörténetekre, kapcsolatokra, közösségek létezésére és felbomlására nézve. Az eddig elkészült interjúkból négy esetet, mindkét országból egy férfi és egy nő életútját és beilleszkedési fázisait, lehetőségeit, nehézségeit mutatom be.

Alanyaim különböző időpontokban érkeztek a célországokba. A migráció fő okait a politikai és vallási helyzet miatt keletkezett körülményekben jelölték meg. Mindannyian középosztálybeli családokból származnak, anyagi körülményeik a migráció megelőzően megfelelőek voltak a megélhetéshez. Hárman azonban az iráni forradalmat és az Irak–Iráni háborút is átélték: számukra és családjaik számára is az azt követően kialakult helyzet nagyfokú életminőség-romlást, mindennapi félelemmel teli szituációkat és olyan szankciók bevezetését eredményezett (viselet, vallás, nők jogainak csorbulása, szólásszabadság megszűnése), amely a mindennapi életben való boldogulást, sokszor pedig emberi jogokat kérdőjelezett meg.

A narratívákból kiderült, hogy alanyaimnak a célországokba érkezéskor, majd azt követően sem volt különösebb problémájuk a bürokráciával, mindössze egyikük említette meg, hogy a letelepedési engedély megszerzése éppen Magyarországon milyen nehezen ment, pedig előtte tanulóvizummal már éveket élt az országban. Magyarországra éppen ezzel a tanulóvizummal volt a legkönnyebb a beutazás – a kutatásból az derült ki, hogy az itt élő, már letelepedett irániak egy része így érkezett az országba: orvosnak, mérnöknek tanultak az egyetemeken, üzleti főiskolára jártak. Tanulmányaik befejezése után maradásuk oka egyfajta mintázatot mutat: a sok-sok itt töltött év, a megszerzett nyelvtudás és a szerteágazó kapcsolati struktúra mind emellett szólt. Ezek az emberek ma már olyan kapcsolathálóba beágyazva élnek (család, egyetemi csoporttársak, kollégák, barátok, szomszédok stb.), amelyek a mindennapokban társadalmi tényként aposztrofálódnak. 34 éves interjúalanyom nagyon kifejezően fogalmazta meg maradásának okát: *„Egy olyan országban élni, és onnan eljönni, ahol mindenféle szabadságjog kérdéses, nem választás kérdése. Egy olyat keresel helyette, ahol megválaszthatod az életformádat, amit viselsz, amit csinálsz. Amit mi akartunk, az kizárólag az, hogy úgy éljünk, mint egy normális ember egy szabad országban.”* Svédországban egyik interjúalanyom pár hónapon belül megkapta a menekültstátusszal járó letelepedési engedélyt; úgy tűnt, a hatóságok a háborús helyzet miatt megkönnyítették a menekültek helyzetét (akárcsak manapság a Szíriából, Eritriából érkezők esetében). Legfiatalabb interjúalanyom viszont úgy nyilatkozott, hogy amikor édesanyja vízumért ment a rendőrségre, és sorra került, akkor becsukták mögötte az ajtót, és ez a mondat hangzott el: *„Mi itt Svédországban nem akarunk olyan embereket látni, mint ti.”* Ezt a történetet édesanyja csak nemrég mesélte el neki, őt pedig sokkolta az, hogy emberek így is tudnak viselkedni. Svédországban élő interjúalanyaim maradási okai eltérnek a magyar mintától: egyáltalán nem is gondoltak arra, hogy visszafelé is van út, úgy érkeztek Svédországba, hogy úgy gondolták, nem mennek vissza többé Iránba. Munkát találtak, legfiatalabb interjúalanyom az iskoláit is Svédországban végezte, így nem volt kérdés a hosszú távú maradás.

Vizsgálatomban kíváncsi voltam arra, hogy egy idegen országban való letelepedést követően mikor érzi magát egy migráns oda tartozónak, a társadalom tagjának, jó értelemben véve „egynek a sok közül”. A válaszok azt tükrözik, hogy az otthonosság és a valahová tartozás, tagság érzését sokszor a befogadó ország és társadalom viselkedése is alakítja, nemcsak a személyes érzések, tettek és motivációk. Legidősebb interjúalanyom így fogalmazott: *„Részt venni valamiben vagy valami tagjának lenni két különböző dolog... Ha nem*

vagy jogosult a részvételre, nem is tartozol oda. Nem érzem, hogy része vagyok a társadalomnak, idegen leszek örökké. Legfiatalabb, egyetemista megkérdeztem gyermekkorában tapasztalta meg a társadalmon kívüliség érzését. Ma már sokkal magabiztosabb, a svéd mentalitás is személyisége része, de sosem nevezné magát svédnek. A kérdéshez kapcsolódva elmesélt egy érdekes történetet egy egyhónapos szakmai gyakorlatáról, amit Montenegróban töltött. Nem ismerte a nyelvet, a kultúrát, de mégis sokkal inkább otthon érezte magát ott, mint Svédországban, ahol lassan 15 éve él. Iránt azért nem tudja otthonaként elképzelni, mert még nem járt ott, szüleivel sosem mentek vissza. Amikor iráni rokonaival beszél, nem érzi, hogy sok közös lenne bennük, őt inkább egy svéd lánynak tekintik. Svédországban viszont őt látják kívülállónak, nem svédnek, már csak a kinézete miatt is. Szerinte az ő korabeliek, a bevándorlók második generációja érzi úgy igazán, hogy tényleg nincs otthona. Valahol a két ország között helyezkednek el, de egyikhez sem tartoznak igazán. 34 éves interjúalanyom a politikai helyzet és a korlátozások elől menekült el Iránból, Magyarországon egyetemi hallgatóként viszont sosem érezte magát kívülállónak. Megnyilatkozása azonban sokkal ekkeseredettebb érzést tükröz: *„Nem érzem azt, hogy valahová is tartoznék. Az ok, amiért elhagytam az országomat, olyan erős volt, hogy sosem akarom magamat újra abban a situációban találni.” Az első és legutolsó otthonom az a hely volt, ahol születtem. Nem érzem azt, hogy Magyarországon otthon lennék, de talán majd a gyerekeim már így érzik.*

A kisebbségek, diaszpórák esetében fennáll az a hallgatóságos feltételezés, hogy „integrálódniuk kell” a célországba, a befogadó közegbe az egész társadalom és saját maguk érdekében. Az integráció jelensége azonban szorosan összefügg az identitáskonstrukció, identitásörzés és esetleges -vesztés fogalmaival. Az egyénnek több különböző identitása is lehet, antropológiai értelemben pedig a magunkkal való azonosság érzése a másoktól való különbözőség érzésével párosulhat. Megkérdezetteim mindegyike irániként tekint önmagára, olyan irániként, aki egy másik országban él. Legidősebb alanyom hozzászói: az ő életében két dolog biztosan állandó marad: *„iráninak lenni és muszlimnak lenni.”* Az utóbbi ellen viszont egy Magyarországon élő interjúalanyom tiltakozik hevesen: ő soha, semmilyen vallással nem azonosítja magát, mert látta, hogy a vallás miket tud tenni az emberekkel.

Interjúalanyaim esetében azt tapasztaltam, mindannyiuk identitása stabil, amely egy, a többségi társadalom által sikeresnek nevezett beilleszkedési folyamat mellett a magukkal hozott vagy öröklött hagyományok megtartásának, és rengeteg belső munkának az eredménye is. Természetesen attól függően, hogy az ember mely korosztályhoz tartozik, mikor volt szükség arra, hogy feladja addigi életét és egy teljesen másikat kezdjen, ettől is függ az integrálódás sikeressége és ideális mértékének megtalálása. Legfiatalabb interjúalanyom hangsúlyozza ennek kapcsán, hogy látja saját magán, hogy az integrálódás számára a megfelelő módon, személyiségét építve ment végbe. Ezzel szemben szülei esetében, akik menedéket kerestek Svédországban, nem pedig új otthonot, a mai napig milyen nehéz elfogadni azt a helyzetet és azt a másfajta mentalitást, amellyel befogadó országuk rendelkezik. A fiatalabb nemzedék szerint igenis mindenkinek magának kell tennie az új környezethez való adaptálódásért, amely elsősorban a nyelvtanulást és a kultúra megismerését jelenti. Ezek nélkül nehezen lesz valaki egy társadalom tagja. Azonban sokszor szembesülnek a bevándorlók azzal, hogy hozzáállásuk, próbálkozásuk ellenére az ország nem befogadó, ahogy már korábban írtam, manifeszt módon igen, de a felszín alatt diszkrimináló, és nem az integrációt támogatja, hanem inkább a teljes asszimilációt. Általában az erős nemzetállami tudattal rendelkező országok várják el a betelepülők részéről a beolvadást, mint a társadalom részévé válást a saját identitás és kultúra megőrzése mellett.

Svédország esetében nem szeretnék általánosítani és véleményt nyilvánítani, hiszen ahány egyén, annyi tapasztalat ez ügyben, az ország pedig – legalábbis a felszínen – az inklúzió és az integráció mellett tette le a voksát. Legidősebb interjúalanyom viszont ennek éppen szöges ellentétét állítja: *„A legnagyobb probléma Svédországban az, hogy ők nem integrálódást akarnak, hanem asszimilálódást. Mindent félre kell tenned, az identitásodat, a vallásodat, a kultúrát, mindent. Vannak ők és vagyunk mi. Úgy érzem, hogy mi nem vagyunk tagja a társadalomnak, annak a perifériáján élünk.”*

Magyarországon élő 34 éves alanyom azt mondja, ő úgy fogja fel ittlétét, mint egy utazó, ezért nem sérült meg sosem identitásában, önszemléletében. Szintén Magyarországon élő, 50 éves interjúalanyom viszont úgy fogalmaz: *„Mi, irániak nagyon meg akarunk jelelni, nagyon büszke nép vagyunk. Olyan nincs, hogy mi nem tudunk teljesíteni, minket nem fogadnak el. A megfelelési kényszerünk hatalmas, ezért, hogy befogadhatók, elfogadhatók legyünk, könnyen hasonlónak válunk egy másik néppel, átessünk a ló túloldalára. Ez rám is jellemző volt, mert nem tudtam, hogy ami nekem van, amit otthonról hoztam, ezek valódi értékek vagy maradiak, kell-e vagy nem kell hozzájuk ragaszkodni, és inkább ez, amit itt látok, ez jobb. Idő kell ahhoz, hogy az ember rájöjjön, hogy ez tévedés.”* Azonban azt is megjegyzi: ahhoz, hogy közelebb kerüljünk a befogadó társadalom tagjaihoz, beszélünk kell a nyelvet, ismernünk kell a kultúrát, mert úgy nem lehet eljutni az emberek szívéhez, ha nem tudunk kommunikálni. Ezen kívül az általánosítás elkerülését említi meg: nem lehet mindenkit ugyanúgy megítélni egy országban, hiszen vannak olyan emberek, akikkel hasonló értékrendet képviselünk, s ez egy jó kapocs lehet további emberi kapcsolatokat, rendszereket építeni.

Az otthonuktól távol élő migránsok számára a célországban azonos nemzetiségűekkel való kapcsolatfelvétel egyfajta biztonságot nyújthat főként a letelepedés elején, de később, a közösséghez tartozás igényének megjelenésekor is. Svédország a statisztikák és az ország humanitárius menekült- és bevándorlás-politikája alapján is kedvez a diaszpórák létrejöttének. Főként a nagyobb városok, Stockholm, Göteborg és Malmö azok, amelyek a bevándorlók elsődleges célpontjai, kiváltképp az országba érkezéskor. Ezért is többnyire itt alakulnak ki kisebb-nagyobb közösségek, erősebb és gyengébb kötelékeket ápolva egymással. Jönköping 90 ezres városként szintén kedvelt célpont a migránsok körében, de ide inkább már azok érkeznek, akik rokoni szálak, ismerősök vagy munka kapcsán konkrétan ezt a helyet választják. Már ebben a városban is kialakultak azonban olyan részek, mint a Råslätt, amely köztudottan a legnagyobb számban bevándorlók által lakott negyed, 32 nemzetiség él itt együtt. Svédországi alanyaim közül a fiatal egyetemista lánynak legközelebbi barátai azok a szintén iráni fiúk, lányok, akikkel már az általános iskolában barátságot kötöttek, egyfajta sorsközösséget is vállalnak egymással, „gang”-nek definiálták magukat. Természetesen alanyomnak emellett más nemzetiségű barátai is vannak: számára talán a svéd közoktatási rendszerben való részvétel is segített a jó barátságok kialakításában. A jönköpingsi iráni közösségről azonban nem sokat tud, csak egy ismerőse mesélt neki róla. Mivel a lány szülei nem vallásosak, őt sem ebben a szellemben nevelték, az ottani közösség viszont inkább a muszlim hívők tábort erősíti erős nacionalista beütéssel, ezért sem vették fel velük soha a kapcsolatot. Legidősebb interjúalanyom, aki Svédországban él 1986 óta, szintén nem érezte szükségét annak, hogy egyfajta iráni kulturális közösséghez tartozzon, életfilozófiája merőben eltér annak tagjaitól. Perzsa és más etnikumú barátaival néha összejárnak, de ez kisebb, személyesebb közeget jelent.

Érdekes, hogy míg Svédországban fel sem merül annak a kérdése, hogy van-e iráni közösség (habár ezek politikai, vallási, filozófiai téren különbözhetnek egymástól), addig Ma-

gyarországon ez nagy és összetett kérdés. Svédországban annyi iráni család él, hogy ők már néhány család és rokon barátságát és összejövetelét is át tudják élni a közösséghez tartozás élményeként, nem érzik szükségét az úgymond „szervezett”, akár egyesületi szinten működő kultúraápolásnak, hiszen maguk között, kisebb körben ez megvalósítható. Magyarországon viszont a legnagyobb probléma éppen a családok szerény száma és szórvány jellege. 34 éves interjúalanyom és felesége, akik együtt érkeztek Magyarországra, igaz, akkor még tanulóvízummal, ma első gyermeküket várják, és sokszor szembesülnek azzal a helyzettel, hogy olyan értelemben vett iráni közösségről, mint amilyen Svédországban, az USA-ban vagy Kanadában található, nem igazán lehet beszélni Magyarországon. Barátaik nagy része iráni és magyar, velük összejárnak, de közösségről – alanyom szerint – nem beszélhetünk. Szerinte ahhoz, hogy valahol egy közösség létrejöjjön, olyan fontos tényezők megléte szükséges, mint több korosztály együttélése (diaszpórában), családok képződése és viszonylag egy földrajzi egységen belül élése. Magyarországon iráni diákok (felsőoktatásbeli hallgatók) közösségéről beszélhetünk inkább, mint letelepedett emberek közösségéről, hiszen az a 3-4000 diák, aki egyetemre jön, már szép számban képviselteti magát. Azonban ők nem egy közösség szabályai szerint élnek, nem tervezik azt, hogy tanulmányaik után is Magyarországon maradnak, szerveződések, egyesületek sem hoznak létre, egyfajta „látogatóként” vesznek részt az ország életében.

A közösségek megteremtéséhez családok hálózatára lenne szükség, amelyek támogatják egymást, segítenek a kulturális hagyományok ápolásában és őrzésében, azzal együtt, hogy a társadalom szerves részei és aktív tagjai, nem elszeparált lakói. Interjúalanyom Ausztria esetét említi, ahol a családok hasonló életstílussal rendelkeznek, és közös céljuk az, hogy a befogadó országban éljenek. Magyarországon elszórtan kb. 50-60 iráni családot találunk, amelyek inkább saját életüket élik, azt is kevésbé a közösségi elvek mentén. Másik, szintén Magyarországon élő, 50 éves interjúalanyom szerint van itt iráni közösség, de nagyon kicsi. Ezáltal akik itt élnek, nem jutnak hozzá iráni kulturális dolgokhoz sem, nincsenek iráni üzletek, éttermek, nincsenek programok. Ami pedig néha-néha van (esemény, program), az szerinte nem túl színvonalas. Emellett azt is hangsúlyozza, hogy mivel számszerűleg kevesen vannak Magyarországon, ezért nehezebb barátságokat is kötniük: *„Csak azért, mert iráni, én nem biztos, hogy szeretnék vele kapcsolatot tartani”* – mondja. Emellett kissé szomorúan jegyzi meg: *„Haza sem mehetünk, itt közösségünk sincs, itt családok sincsenek. Gondolhatja, hogy milyen fojtogató érzés, amikor a magyar barátaim a gyerekkorukról nosztalgiáznak, beszélnek, én pedig nem tudok, mert ők nem értik, hogy nálunk mi volt. Állandóan úgy érzi az ember, hogy az én múltam itt nem jöhet szóba. Csak a perzsa barátaim között.”*

Írásomban tehát azt szerettem volna bemutatni, hogy jelenlegi kutatásaim (amelyek természetesen nem reprezentatív mintát és véleményt, hanem egyfajta megélt tapasztalatok mintázatait tükrözik) alapján melyek azok a jelenségek, amelyek az iráni migránsok országok közötti mozgását motiválják, melyek azok az okok, amelyek egy teljesen más életút választását teszik lehetővé, esetleg kötelezővé.

Az egyéni életpályák megismerése egyfajta magyarázatot adhat a bevándorlás által teremtett párhuzamos világok működésére – napjainkban már Magyarország sem fordíthat háttér a jelenség létezésének. Svédországban a jóléti rendszer támogatásaival, amelyek már a megérkezés után, a kezdetekben is segítséget jelentenek, mindenképpen könnyebb az anyagi boldogulás, a napi megélhetés. Az ország ingyenes nyelvtanfolyamokat hirdet a bevándorlóknak, akik aztán a svéd nyelvtudás birtokában munkához is juthatnak. Magyarországon az állam minimális támogatást nyújt az ide érkező külföldieknek, az összegből a

létfenntartás is nehézkes, főleg a kezdeti időkben. A magyart mint idegen nyelvet inkább a gyerekeknek van lehetőségük elsajátítani iskolai keretek között, felnőttek számára a Svédországhoz hasonló ingyenes nyelvtanfolyamok nem, vagy alig indulnak. De ez csak az egyik része a letelepedés utáni folyamat segítésének, a másik, a személyes út a beilleszkedés révén már egy újabb kérdés. Svédországban a diaszpórák nagyobb száma miatt a kultúraörzés, identitás megtartás könnyebb lehet, de a felszín alatt zajló folyamatok nem biztos, hogy ezt segítik elő valójában. Úgy tűnik, hogy Magyarország megadja a lehetőséget az egyes emberek kultúrájának, hagyományainak őrzésére, értem ezen azt, hogy ha egy közösség ilyet meg tud szervezni magának, ha van elég aktív tagja. Ez azonban sokszor nem elég az otthonosság érzésének megvalósulásához. A boldogulás mindenképpen nehezebb a mi vidékeinken, bár ezt manapság már nem csak a bevándorlók tapasztalják.

MEGJEGYZÉS

„A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.”

IRODALOM

NAGHDI, ASADULAH (2010): Iranian Diaspora: With focus on Iranian Immigrants in Sweden. *Asian Social Science*, Vol. 6, No. 11; November 2010

ERIKSEN, THOMAS HYLLAND (2008): *A társadalmi és a kulturális integráció komplexitása.*

REGIO, VOL. 19. NO. 4: 3-24. Letöltés: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00072/pdf/003-023.pdf> (2013.09.12.)

ERIKSEN, THOMAS HYLLAND (2008): *Etnicitás és nacionalizmus.* Gondolat, PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs.